

GIMNAZII, ȘCOLI NORMALE ȘI LICEE ÎN LIMBA ROMÂNĂ ÎNFIINȚATE ȘI SUBVENȚIONATE DE GUVERNELE DE LA BUCUREȘTI PENTRU AROMÂNII DIN GRECIA (1880 – 1900)*

Ion I. SOLCANU

Rezumat. Între 1864 și începutul deceniului nouă din secolul al XIX-lea statul român înființase în Grecia, la solicitarea aromânilor, zeci de școli primare, cu predare în limba română. Salariile învățătorilor, manualele și materialele didactice erau subvenționate integral de guvernele de la București.

Obținerea independenței de stat a Principatelor Unite și proclamarea României au accelerat procesul de înființare de noi școli primare, dar și școli de trepte superioare. Drept urmare, la 1881 ia ființă Gimnaziul român din Bitolia (Monastir); între 1885-1887 existau clase gimnaziale la școala din Crușova, iar în 1887 își deschidea porțile Gimnaziul român de la Ianina, cu internat propriu pentru 20 de elevi, ale căror burse erau asigurate tot de statul român.

Un nou salt calitativ în învățământul cu predare în limba română pentru aromânii sud-dunăreni se produce prin crearea Liceului (1881) și a Școlii normale pentru fete (1883), ambele în Bitolia (Monastir) și a Liceului comercial din Salonic (1895).

Cuvinte-cheie: Principatele Unite Române; România; Macedonia; Grecia; Epir; Thesalia; Gimnaziul român de la Ianina și Grebena; clase gimnaziale la Crușova; Liceul român din Bitolia-Monastir; Școala normală pentru fete din Bitolia-Monastir; Școala comercială din Salonic.

După unirea Principatelor Române, interesul elitei intelectuale și politice pentru românii din sudul Dunării, prezența la București a unora dintre aceștia din urmă, determină pe Mihail Kogălniceanu să creeze în 1863 „*un fond, în bugetul statului, pentru ajutorarea bisericilor și școlilor din Peninsula Balcanică*”¹.

Într-un asemenea context debutează înființarea școlilor române în sudul Dunării. Fenomenul parcurge un drum lung și cunoaște mai multe etape. **Cea dintâi, cuprinsă între 1864-1868, aparține inițiativei românilor de peste Dunăre care, cu ajutor financiar de la guvernul Principatelor Unite** (chiria localurilor de școli, salarizarea învățătorilor, manuale și, uneori, chiar rechizite),

---

*Comunicare susținută la Sesiunea științifică internațională *Români din Balcani (sec. al VIII-lea – sec. al XXI-lea)*, organizată de Universitatea din Oradea, Departamentul de istorie, Oradea, 10-12 mai 2019.

¹Mihai Virgil Cordescu, *Istoricul școlilor române din Turcia, Sofia și Turtucaia din Bulgaria și al seminariilor de limba română din Lipsca, Viena și Berlin*, București, 1906, p. 13.

deschid primele școli primare în limba română la Târnovo, Abela-Avdela și Grebena.

În paralel, guvernul Principatelor Unite înființează **Școala macedo-română** de pe lângă biserica Sfinții Apostoli, din București¹. Instituția avea menirea să pregătească învățători **exclusiv dintre tinerii români din Macedonia**, pentru școlile ce urmau a fi înființate acolo. Pusă sub conducerea arhimandritului macedo-român Averchie, aceasta debuta în toamna anului 1865 cu 11 elevi (*Apostol Taciuc, Dimitrie Papa Ioachim, N. Danțu, Iconomu, Ioan Guleți, Petralexu-Badralexu, N. Popa, Dimitrie Cimate; Gheorghe Papa Costa, Gheorghe Gumă, George Tomara și G. Mărgăritescu*)². Toate cheltuielile de școlarizare și întreținere – transport, îmbrăcăminte, internat cu cazare și masă, cărțile și rechizitele necesare – erau asigurate de Guvernul român.

În septembrie 1866, acestor 11 elevi li se alăturau alți doi – *Steriu Cionea* (de 18 ani, din Crușova) și *Dimitrie Bulidescu* (de 18 ani, din Bitolia-Monastir) a căror pregătire și întreținere erau preluate de Institutul Preparandal din Iași, aflat atunci sub direcția lui Titu Maiorescu³.

Numărul elevilor veniți de peste Dunăre la *Școala (Institutul de la Sf. Apostoli) macedo-română* sporește an de an. Astfel, în anul școlar 1866-1867 Școala a funcționat cu 16 elevi; din toamna lui 1867, numărul acestora urcă la 26, pentru ca până în iunie să ajungă la 29. Acestora li s-au alăturat în toamnă alți cinci. În 1869 numărul elevilor a scăzut la 29, dar în 1870 urcă la 33. În anul următor Institutul se desființează, dar elevii continuă studiile la liceele Matei Basarab și Sf. Sava⁴.

În cea de a doua etapă, începând cu toamna anului 1868, elevii aduși din Macedonia și formați la școlile din Principatele Unite – București și Iași – se înapoiază acasă unde preiau catedrele existente sau înființează altele noi. În această etapă, de până la obținerea independenței de stat, școlile au fost deschise de învățătorii formați prin mijlocirea Institutului macedo-român. Datorită acestora s-au înființat școlile de la **Ohrida** (George Tomara, 1868), **Vlaho-Clisura (1868)**, **Smexe-Smesce** (G. Dante, 1868), **Veria-Călive** (Dimitrie Gheorghiu-Badralexu, octombrie 1860), **Crușova** și școlile pereche, de vară și de iarnă, care urmau familiile oierilor la pășunat și la iernat, de la **Smexe-Zarca** și **Perivoli-Tricala** (George Panaitescu, februarie 1874).

¹Velicu I. Ioan, *Institutul de la Sf. Apostoli și începuturile mișcării de redșteptare națională la românii macedoneni* în „*Revista istorică română*”, vol.XI-XII, 1941-1942, p. 272-284.

²Velicu I. Ioan, face o serie de precizări asupra transformărilor pe care le suferă numele elevilor macedo-români, vezi, Ion I. Solcanu, *La fondation et l'appui matériel des écoles roumaines au sud du Danube par les Principautés Unies (1860-1872)(I)*, în „*Annals of the Academy of Romanian Scientists. Series on History and Archeology*, Volume 1, number 2/2009, p. 86.

³*Ibidem*, p. 87.

⁴Velicu I. Ioan, *op. cit.*, pp. 278-279.

Obținerea independenței de stat a Principatelor Unite și proclamarea României ca regat la 14 martie 1881 stimulează sentimentele naționale ale românilor din afara granițelor. Consecința firească a fost accelerarea procesului de înființare a noi școli primare de băieți, apariția școlilor primare de fete și a Gimnaziului cu predare în limba română¹. Până în 1885 au fost înființate **școlile primare de băieți** de la **Perlepe** (D. Constantinescu, 1878), **Turia, Magarova, Muloviște, Nejopole, Neveasta, Hrupiște, Pleașa, Samarina, Băeasa**; precum și **școlile de fete de la Magarova și Muloviște**². Noi considerăm aceasta ca fiind debutul celei de a treia etape în evoluția școlii românești în Macedonia, Epir și Tesalia.

Un salt calitativ în evoluția școlilor române din Macedonia l-a constituit înființarea Gimnaziilor române de la Bitolia și Ianina, fiecare cu internat propriu. Ulterior, între 1885-1887, au funcționat clasele gimnaziale la Crușova (1885-1887).

Gimnaziul român de la Ianina și-a deschis porțile în octombrie 1887, dispunea de un internat care găzduia „*20 de bursieri, luați din diferite localități ale Pindului în care există școli primare românești*”³. Cel care a obținut de la Guvernul Turciei autorizația de înființare a Gimnaziului de la Ianina a fost profesorul Iancu Hondrosom, după cum aflăm dintr-o corespondență a acestuia, datată 11 aprilie 1900, către consulul general al României la Salonic. Autorizația de funcționare a gimnaziului eliberată de Guvernul Turciei glăsuia, (în limba turcă): „*Se dă această autorizație Domnului I. Hondrosom, fondator și director al Gimnaziului valah din Ianina*”⁴. În 1897, din totalul elevilor, 50 erau bursieri a căror întreținere – cazare, masă, combustibil, iluminat, salariile personalului de deservire, inclusiv medicamente și consultațiile medicale – era prevăzută în proiectul de buget cu suma de 1.360 lei⁵.

Existența câtorva zeci de școli primare române de băieți, de fete și mixte în Macedonia determinase înființarea amintitelor gimnazii. La rândul lor, acestea impuneau crearea unor instituții de învățământ de trepte superioare, fapt care s-a și petrecut prin deschiderea **Liceului român** și a **Școlii normale române de fete din Bitolia (Monastir)**.

Drumul pentru înființarea **Liceului român din Bitolia-Monastir** a fost unul lung, început de Apostol Mărgărit încă din 1874, când scria ministrului Titu

¹Ion I. Solcanu, *La Fondation et l'Appui Matériel des Écoles Roumaines au Sud du Danube par les Principautés Unies (1860-1872)*, II, în „*Annals of the Academy of Romanian Scientists. Series on History and Archeology*”, Volume 3, number 4/2011, p.77-78.

²Adina Berciu Drăghicescu, Maria Petre, *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1864-1948)*, vol.I, București, Editura Universității, 2004, p. 114-116.

³Raportul inspectorului Apostol Mărgărit din 3 decembrie 1887 care detaliază etapele de formare a Gimnaziului, cf. *ANIC, MCIP.*, Ds.189/1887, fila 43 f-v.

⁴*Arhiva MAE, Fond: Problema 15*, vol. 36, filele 238-239.

⁵*ANIC, MCIP.*, Ds.189/1887, filele 1 f-v și 8 f-v.

Maiorescu că „*voi supune aprobării Domniei Voastre un proiect ce demult am făcut în privința rezultatului literar și politic ce ar avea un Liceu român, în orașul Bitolia (Monastir), capitala Macedoniei*”¹. Instituția și-a deschis porțile în luna iunie 1880, după cum rezultă din mai multe mărturii din 1905, când se aniversau 25 de ani de existență a Liceului². Liceul din Bitolia și-a început existența sub „*direcțiunea lui V. Glodariu, în al cărui piept clocotea tot focul patriotismului din Transilvania*” avea să-și amintească, peste 25 de ani, fostul elev, I. D. Arginteanu³. Acestuia i-a urmat la direcțiune un alt transilvănean, Radu Corvin, în 1882, iar peste un an, în 1883, i-a succedat, părintele I. Gheorgiade-Murnu. Acum, corpul profesoral era completat cu Andrei Bagav, Constantin Cairetti și Vangheli Petrescu. Autoritatea morală și calitățile didactice ale primilor trei dascăli au impresionat într-atât de mult școlarii încât, peste decenii își aminteau că „*noi elevii credeam că sunt în stare să atingă cerul cu mâna și să miște pământul cu piciorul*”⁴. Cum grupul acestor patru profesori s-a retras în luna aprilie 1883, înființând o altă școală, la direcțiunea Liceului revine pentru următorii patru ani (1883/1884; 1884/1885, 1885/1886; 1886/1887) același transilvănean, Radu Corvin. La retragerea sa, în 1887, când conducerea instituției este preluată de profesorul D. Cosmolei, Liceul din Bitolia-Monastir își completase toate cele șapte clase liceale. Drept urmare, în anul școlar 1887-1888 Liceul funcționa cu 11 profesori, pentru cursul inferior și superior, accentul fiind pus pe latura umanistă, predându-se limbile latină, greacă, română, franceză, italiană și turcă, alături de istorie⁵.

Pentru completarea corpului profesoral, Inspectorul *Școalelor române din Macedonia*, Apostol Mărgărit, recomanda în iunie 1887, „*aducerea lui Pascal, român macedonean, cu studii în România pe banii statutului, suplinitor la Gimnaziul din Bârlad, ca profesor de științe la Liceul din Bitolia*”⁶ și mutarea de la Gimnaziul din Ianina a profesorului „*Cosmolei, licențiat în litere pentru limba*

¹Idem, Ds. 1915/1874, fila 26.

²Raportul nr. 710/30 iunie 1905 al lui N. C. Ionescu, în numele *Administrației Școalelor și Biseriilor Române din Turcia* adresat MCIP, vezi: ANIC, MCIP. Ds. 1149/1905, filele 68 și 81; Raportul nr. 16/7.III.1907 al serviciului Intendență al MCIP pentru justificarea sumei de 120 lei ridicată în 1906 „*pentru scoaterea unei lăzi cu medalii jubiliare trimise de Casa Duval din Paris, pentru Liceul din Bitolia*”, idem, Ds. 2138/1906, fila 244; I. D. Arginteanu, *Cum s-a serbat Jubileul și Raportul despre mersul Liceului în curs de 25 de ani*, în „*Lumina*, Revistă populară a românilor din Imperiul Otoman”, anul II, nr. 10, octombrie 1905, p. 289-309.

³ Ion D. Arginteanu, *Raportul despre mersul Liceului în curs de 25 de ani*, în „*Lumina*, Revistă populară a românilor din Imperiul Otoman”, anul II, nr. 10, octombrie 1905, p. 294.

⁴ *Ibidem*, p. 294.

⁵Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, *op. cit.*, loc. cit. Din *Tabloul profesorilor Liceului român din Bitolia, în curs de 25 de ani*, identificăm pe următoarele cadre didactice: **I. Ciuli, N. Maimuca, N. Craja, D. Covati, Isuf Zia, Pr. Faveyrial (francez), Nic. Papahagi, Lazăr Duma, Dim. Cosmolei, Tache Mărgărit și Ștefan Cudela**, cf. Ion. D. Arginteanu, *op. cit.*, p. 307.

⁶ANIC, MCIP., Ds.189/1887, fila 25f-v.

română și direcțiunea Liceului din Bitolia unde, de la 1 septembrie 1887 va ființa și clasa a VII-a, cu un salariu de 250 lei lunar”¹.

Un alt raport din 23 august 1887, al aceluiași inspector, informa Ministerul Instrucțiunii de la București că profesorul „M. Pascal nu s-a prezentat la post”². În schimb, direcțiunea Liceului din Bitolia era preluată de D. Cosmolei, confirmat în funcție la 1 septembrie 1887 prin decretul Ministerului Instrucțiunii Publice de la București³.

Politica ministerului de resort de la București urmărea ca profesorii școlilor de orice grad din Macedonia să provină dintre aromânii locului de baștină, instruiți în România. Drept urmare erau acceptate propunerile lui Apostol Mărgărit ca „tinerii macedoneni M. Statu și Otto Cristu, cel dintâi în litere și cel de al doilea în științe” să fie cuprinși în exercițiul bugetar pe anul 1892/1893 „unul ca profesor de limba română, latină și istorie la cursul superior de la Liceul din Bitolia, iar celălalt ca profesor de științele fizico-matematice la Gimnaziul de la Ianina”. Cum cei doi nu-și susținuse licența până în toamna lui 1892, din motive independente de voința lor, au fost cuprinși și în proiectul de buget al școlilor din Macedonia pe anul următor, 1893/1894, ca profesori la Liceul din Bitolia⁴. Ministerul îi confirma propunerile⁵ dar, din păcate, niciunul nu s-a prezentat la post⁶. Drept urmare, în 1894, tot la insistențele lui Apostol Mărgărit erau aduși, cu acordul ministrului Tache Ionescu din cabinetul Lascăr Catargiu, doi absolvenți ai Facultății de litere din București, pentru cursul superior al Liceului, iar pentru cel inferior un absolvent cu bacalaureat al liceului „Matei Basarab”⁷. Cei doi, M. Statu și Otto Cristu, își ocupă posturile abia în anul școlar următor, 1894/1895, figurând în cadrul Liceului aflat acum sub autoritatea Eforiei Centrale⁸.

Dintr-un memoriu din 1 aprilie 1895, trimis din Constantinopole de cel dintâi învățător cu predare în limba română în școlile din Macedonia, Dimitrie Athanasescu, aflăm că evoluția Liceului român din Bitolia a fost una sinuoasă. Aceasta și pe fondul neînțelegerilor apărute între inspectorul școlilor române din Macedonia, Apostol Mărgărit, și o parte însemnată a corpului didactic de acolo, animozități generate, cel mai probabil, de autoritarismul celui dintâi. Dimitrie Athanasescu atribuie lui Apostol Mărgărit „stricarea Liceului din Bitolia” în 1883. Fără să o spună explicit autorul raportului se referea la părăsirea Liceului, în

¹*Ibidem*, fila 8.

²Profesorul Radu Corvin este înlocuit la direcțiunea Liceului ca urmare a îmbolnăvirii sale. Suferise o embolie. *Ibidem*, fila 33.

³*Ibidem*, fila 36.

⁴Idem, Ds. 561/1893, fila 20.

⁵*Ibidem*, fila 21 f-v.

⁶*Ibidem*, filele 31-33.

⁷Idem, Ds. 561/1893, fila 31 f.

⁸Ion D. Arginteanu, *op. cit.*, p. 300.

aprilie 1883, a grupului de profesori amintit mai sus, dar școala și-a continuat cursurile fără întrerupere.

O consecință pozitivă, dar târzie, a acestei neînțelegeri dintre Apostol Mărgărit și corpul didactic de la școlile din Macedonia a fost constituirea în 1895 a **Eforiei române din Bitolia** ca „*autoritate pentru dirijarea școalelor române din Turcia*”¹.

Orgoliile cadrelor didactice și neînțelegerile dintre acestea au făcut ca șapte profesori (Șt. Cudela, C. Cosmolei, Cristi Otto, M. Statu, dr. Miclescu, I. Arginteanu și Kemal) urmați de o parte a elevilor să se retragă din vechiul Liceu și să constituie **Liceul românesc din Bitolia de sub administrarea Eforiei Centrale**. Vreme de trei ani școlari, 1894/1895, 1895/1896, 1896/1897 au funcționat, în paralel, în Bitolia, două licee românești. Din informațiile existente putem afirma că centrul de greutate îl avea **Liceul românesc din Bitolia de sub administrarea Eforiei Centrale**, desprins din liceul inițial. Dovadă este numărul ridicat al elevilor care l-au frecventat. Astfel, în 1894/1895 a funcționat cu 70 elevi, în cel de al doilea cu 108 elevi, iar în cel de al treilea cu 63 de elevi, cărora li se alăturau la 28 aprilie 1897 alți 53 elevi (în total, 116 elevi !) împreună cu profesorul și directorul vechiului Liceu, Pericle Papahagi².

În *Statul de prezență pentru plata subvențiilor pe lunile septembrie – decembrie 1897*, **Liceul român de băieți din Bitolia** avea 14 profesori³. Obiectele predate de aceștia acopereau domeniile științelor (matematică, fizico-chimice, geografie și naturale) și umanist (filozofie, logică, istorie, religie și limbile română, greacă, latină, franceză, italiană, germană, turcă). Patru pedagogi asigurau supravegherea, învățarea și repetarea lecțiilor. Internatul asigura găzduirea a 90 de elevi cu masă și servicii medicale, toate plătite de Guvernul României.

În 1898, sub presiunea Ministerului Instrucțiunii Publice de la București care subvenționa integral funcționarea Liceului – chiria localului, salariile profesorilor, asigura masa și cazarea în internat a celor 90 bursieri precum și asistența medicală a acestora etc. –, cele două Licee s-au unificat⁴. Pentru această delicată operație de armonizare a orgoliilor cadrelor didactice ale celor două licee, ministerul l-a desemnat pe **doctorul Pericle Pucerea**, originar din localitatea macedoneană Perlepe, absolvent al primei promoții a Liceului bitolian. Studiile în

¹ANIC. MCIP., Ds. 637/1895, filele 20-21.

² Ion D. Arginteanu, *loc. cit.*

³ Aceștia erau: **G. Costescu**, l.română, curs superior; **I. Delametra**, l.latină și logica; **C. Fpert**, l. și lit. franceză și filozofie; **N. Bațaria**, istorie; **V. Constantinescu**, l. română, franceza, curs inferior; **N. Caracota**, șt. naturale; M. Pinte, l. turcă și religie; **N. Papahagi**, l. greacă; **Ioan Ciuli**, matematică; **Iusuf Efendi**, l. turcă; **A. Bonati**, l. italiană și desen; **C. Chiriaz**, muzică vocală și caligrafie. Pentru disciplinele fizico-chimice, l. germană, geografie și religie urmau să fie angajate cadrele didactice, Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, *op. cit.*, p. 136.

⁴ Ion D. Arginteanu, *loc. cit.*

medicină le-a făcut la București, evident, tot ca bursier al statului român. Spre a putea fi numit director al Liceului, trebuia să aibă normă didactică încât, în programa de studii a fost introdusă disciplina *Cunoștințe de igienă și medicină internă*. Pe durata a trei ani școlari – 1898/1899; 1899/1900 și 1900/1901 – cât a fost directorul instituției, Pericle Pucerea, deși tânăr, a reușit să stingă conflictele, să atenueze orgoliile dintre cadrele didactice și să instaureze armonia între acestea.

Mandatul său a debutat și cu câteva modificări în programa școlară. Pe lângă disciplina rezervată exclusiv lui Pericle Pucerea au fost introduse alte două – *Drept administrativ și Limba turcă comparativ cu limba română*. Urmare a acestora, *Proiectul de buget pentru anul școlar 1 septembrie 1898 - 1 septembrie 1899* prevedea 17 posturi de profesori. Totodată, erau incluse și cheltuielile pentru cei 90 de bursieri¹. Chiria pentru Liceu și internat era prevăzută separat, ridicându-se la 5250 lei pe an². De altfel, pentru chiria tuturor școlilor primare (în acel an școlar existau 44 școli primare de băieți, de fete și mixte), a Liceului din Bitolia, a Gimnaziului din Ianina, a Școlii Comerciale din Salonic, a librăriei din Bitolia și a șase internate, statul român plătea anual 24.000 lei, în afara cheltuielilor impuse de închirierea localurilor de școli și internate din Albania și Bulgaria³.

Din Raportul înaintat Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice din București de către dr. Pericle Pucerea aflăm că în anul școlar 1898/1899 cele șapte clase au fost frecventate de 154 elevi (cl. I-a, 20; cl. II-a, 31; cl. III-a, 25; cl. IV-a, 18; cl. V-a, 22; cl. VI-a, 22 și cl. VII-a, 16). În urma examenelor de sfârșit de an promovau 116 elevi, 25 rămâneau corijenți și alți 13 repetenți⁴.

În anul școlar următor, 1899/1900, Liceul din Bitolia se muta din localul misiunii catolice a preoților francezi, impropriu destinației sale, într-altul, care era inaugurat printr-o slujbă de sfințire a apei, la 17 octombrie 1899, după cum raporta Al. Podeanu, diplomatul Consulatului general român de la Bitolia⁵.

Despre starea de spirit care domnea în rândul elitelor și populației aromâne din Bitolia aflăm dintr-un memoriu din 12 iunie 1900, pe care 15 profesori ai Liceului îl adresa ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice de la București, dr. Constantin Istrati: „...liceul nostru, se arăta în memoriu, este instalat în cel mai modern și măreț edificiu din Bitolia, [...] și peste tot școlile române de băieți și de fete se populează zi de zi cu mai mulți elevi și eleve și profesorii liceului s-au pus pe muncă fără preget ca să formeze o generație tânără, **pătrunsă de sentimentul național**, care generație va răspândi la rândul său **ideea națională** (subl. ns. I. S.)

¹ANIC. MCIP., Ds. 506/1900, fila 33.

²Ibidem, fila 29.

³Ibidem, filele 29-30.

⁴Raport nr. 53/20.VII.1899, cf. *Arhivele MAE*, Fond, *Problema 15*, vol. 37, filele 273-276.

⁵Raport nr. 463/4.XI.1899, *Ibidem*, fila 357.

până în cele mai îndepărtate unghiuri ale românimii”¹. Credința că aromânii macedoneni sunt o componentă a națiunii române era clar afirmată în memoriul acestor intelectuali!

Memorandiștii spuneau un adevăr când se refereau la noua generație de intelectuali formată în cadrul Liceului din Bitolia – Monastir. De la 1887, anul primei promoții și până la 1900, de pe băncile Liceului ieșise 127 de absolvenți. Lista acestora, realizată cu prilejul jubileului a 25 de ani de existență a Liceului, ne oferă informații prețioase privind studiile superioare, ocupațiile curente și locul de desfășurare a acestora. Orientarea umanistă a Liceului este reflectată în carierele absolvenților. Din cei 41 care au făcut studii universitare, 11 au urmat Medicina, 3 Farmacia, 5 Dreptul, 21 Litere și Științe (aceștia fiind cu toții profesori), și doar unul a studiat Științele tehnice, de inginerie. Alți 28 erau institutori, 18 erau funcționari, majoritatea lor profesând în România, iar alți 18 urmau studii universitare, din care doi în Germania, bursieri ai statului român cum, de altfel, erau și ceilalți. Din cei nouă care practicau comerțul, cinci îi găsim în America, asemenea altor trei care erau agricultori². Chiar și din acest sumar raport al ființării Liceului pe durata celor 20 de ani – între 1880 și 1900 – rezultă impresionantul efort moral și financiar al statului român pentru propășirea intelectuală a macedo-românilor.

Gimnaziul român de la Ianina și-a deschis porțile în octombrie 1887, dispunea de un internat care găzduia „20 de bursieri, luați din diferite localități ale Pindului în care există școli primare românești”³. Cel care a obținut de la Guvernul Turciei autorizația de înființare a Gimnaziului de la Ianina a fost profesorul Iancu Hondrosom, după cum aflăm dintr-o corespondență a sa către consulul general al României la Salonic, din 11 aprilie 1900. Autorizația de funcționare a gimnaziului eliberată de Guvernul Turciei glăsuia, (în limba turcă): „*Se dă această autorizație Domnului I. Hondrosom, fondator și director al Gimnaziului valah din Ianina*”⁴. În 1897, din totalul elevilor, 50 erau bursieri a căror întreținere – cazare, masă, combustibil, iluminat, salariile personalului de deservire, inclusiv medicamente și consultațiile medicale – era prevăzută în proiectul de buget cu suma de 1.360 lei⁵.

Cum Liceul român din Bitolia era destinat numai băieților, în același oraș s-a înființat o **Școală normală pentru fete**. Crearea unei astfel de instituții în Macedonia era sugerată de Apostol Mărgărit încă din 1874. Informația apare într-un raport al generalului I. Ghika, reprezentantul diplomatic al Principatelor la

¹ Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, *op. cit.*, p. 157.

² Ion D. Arginteanu, *op. cit.*, p. 303-305.

³ Raportul inspectorului Apostol Mărgărit din 3 decembrie 1887 care detaliază etapele de formare a Gimnaziului, cf. ANIC, MCIP., Ds.189/1887, fila 43 f-v.

⁴ Arhiva MAE. Fond: Problema 15, vol. 36, filele 238-239.

⁵ ANIC, MCIP. Ds.189/1887, filele 1 f-v și 8 f-v.

Constantinople, care comunica ministrului Instrucțiunii Publice, Titu Maiorescu, propunerea „*D-lui Mărgărit pentru înființarea unei Școli normale în Macedonia*”¹.

Școala normală de fete din Bitolia funcționa în anul școlar 1893-1894, din moment ce la 10 septembrie 1893 Apostol Mărgărit solicita numirea „*Elenei Pocletaru, absolventă a Școlii centrale de fete din Iași, ca profesoară la Școala normală de fete din Bitolia, cu o subvenție lunară de 150 lei*” dar și „*suma de 200 franci cheltuială de drum și salariul în avans pe două luni, septembrie și octombrie*”. Ministrul Tache Ionescu aviza favorabil toate solicitările².

Personalul didactic al **Școlii normale de fete din Bitolia** pentru primul trimestru al anului școlar 1897-1898 cuprindea nouă posturi. Dintre acestea șase predau româna, istoria, geografia (M. Bolintineano), franceza (Matilda Buzer, directoare), greaca (Ida Merazini), pedagogia (Marigo Damianovici), matematica (Aurelian ?) și lucrul manual și româna (A. Nicolescu). O catedră de l. română și alta de științe rămâneau neacoperite³. În anul școlar următor, 1 septembrie 1898 – 1 septembrie 1899, Școala dispunea de zece posturi de profesori, dintre care două, cel de istorie-geografie și cel de greacă-franceză, erau vacante. Internatul dispunea de fonduri pentru 30 de burse. Elevelor li se asigura gratuit cazarea, masa și serviciile medicale.

Școala Comercială Superioară de la Salonic. În 1895 ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice de la București îl împuternicea pe profesorul de limba română, Ioan Ciuli să înființeze o Școală comercială. În acest scop îi pune la dispoziție suma de 9.000 lei, echivalentul a 390 lire turcești în aur⁴. Dintr-un raport al profesorului Ioan Ciuli din 10 februarie 1899 aflăm modul în care acesta a cheltuit importanta sumă. **Cum în raport nu figurează suma de 600 lei rezervată chiriei de local pe lunile iulie–septembrie 1895, deducem că nu s-a reușit deschiderea zisei Școli Comerciale în acel an.** Motivele nu le cunoaștem. În schimb Ioan Ciuli prezenta chitanțe doar pentru suma de 4611, din care 4369 fusese achitată librăriei Socec din București pentru achiziționarea „*de cărți pentru formarea unei biblioteci; mostre de mărfuri pentru constituirea unui muzeu; hărți geografice și câteva obiecte de fizică și chimie*”⁵. Prin intermediul Ministerului de

¹ ANIC. MCIP., Ds. 195/1874, file 25.

² Idem, Ds. 561/1893, fila 23.

³ Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, *op. cit.*, p. 137.

⁴ ANIC. MCIP., Ds. 506, fila 101 f. Din respectiva sumă, 7.550 lei erau destinați cheltuielilor de dotare cu mobilier, aparate didactice – măsuri și greutăți, obiecte și substanțe pentru fizică și chimie –, un laborator de mostre de diferite mărfuri, hărți geografice etc.; 850 lei pentru cărți didactice iar 600 lei rezervați chiriei pe trei luni, iulie – septembrie 1895, *ibidem*, 99 f și 101 f.

⁵ Pentru restul sumei de până la 9000 lei, adică 4631 lei Ioan Ciuli nu o putea justifica cu acte. O sumă de 3000 lei ar fi „*întrebuințat-o în anul 1895-1896 din ordinul formal al Inspecțiunii Școalelor române din Turcia, pentru salvarea Liceului nostru din acest oraș din Bitolia, unde se afla încadrat Ioan Ciuli la momentul raportării, n.ns. I.I. S.*), precum și pentru salvarea celorlalte școli din Macedonia a căror existență era în pericol de a fi închise, deoarece atunci, după cum se știe, Președintele Consiliului Permanent al Instrucțiunii Publice din acest vilayet, precum și celelalte autorități otomane, încercară să răstoarne întreaga organizațiune a școlilor noastre” *ibidem*, filele 99-100.

Externe se solicita profesorului Ioan Ciuli explicații asupra cheltuirii sumei de 2878,25 lei pentru cărți didactice destinate bibliotecii Școlii Comerciale ce urma a se înființa de vreme ce, pentru aceasta, i se rezervase doar suma de 850 lei. **Cum adresa îi mai solicita și explicații asupra locului unde se găsesc toate materialele raportate ca fiind achiziționate, rezultă că Școala Comercială din Salonic nu se înființase la 1895.** Supoziția noastră este confirmată de o serie de documente din anul 1899. La 28 septembrie 1899, ministerul Instrucției Publice de la București, solicita ministerului Afacerilor Străine să întreprindă demersuri grabnice pentru închirierea unui local necesar Școlii Comerciale care „*să fie așezat în cartierul cel mai de seamă din Salonic*”. Cu același prilej era trimisă și lista personalului didactic, spre a fi înaintată autorităților turce, care a solicitat-o. Profesorii care urmau să inaugureze Școala Comercială erau în număr de opt, dintre care patru erau licențiați ai Universității din București, iar doi dintre aceștia și-au completat studiile la Leipzig și Constantinople¹, de unde deducem că ministerul de la București urmărea ca de la bun început Școala Comercială de la Salonic să se impună prin autoritatea științifică a corpului didactic.

Prin două rapoarte din noiembrie 1899, ambasadorul României la Constantinople informa pe Ion. N. Lahovary, ministrul Afacerilor Străine de la București, că „*deschiderea Școlii Comerciale din Salonic a avut loc pe 27 octombrie trecut și că funcționează cu 16 elevi interni și doi pedagogi*”².

La doi după deschiderea Școlii Comerciale din Salonic, directorul acesteia, Mihai Dimonie raporta că înființarea ei pentru românii din Salonic, „*dar aproape din toată Macedonia a fost fost o adevărată încurajare și fiecare se simte mândru că poartă numele de Aromân, căci acum văd și ei cu ochii de ce influență trebuie să se bucure România în fața Europei pentru ca Turcia să tolereze ca tricolorul să fâlfâie pe școala românească*”³. Cu același prilej, directorul emitea o serie de

¹Lista era următoarea: „**Mihai Dimonie**, licențiat în Științe și absolvent al Școlii Normale superioare din București, care va avea direcția Școlii și va fi profesor de științele fizico-chimice și aritmetică; **Pericle Papahagi**, absolvent al Facultății de Litere din București, cu un an de studii și la Universitatea din Leipzig, director al Internatului și profesor de limba română și germană; **Vasile Diamandi**, absolvent al școlii comerciale din Craiova, profesor de contabilitate; **George M. Ciongă**, absolvent al Liceului român din Bitolia-Monastir, fost patru ani la Constantinople pentru studiul limbii turcești și absolvent al Facultății de Drept de la București, ca profesor de limba turcă; **Sava T. Saru**, absolvent al Liceului grecesc din Salonic și al facultății de Litere din București, profesor de limba greacă modernă; **Nicolae Bușu Papahagi**, absolvent al Liceului imperial Sultanië din Galata Serai, profesor de limba franceză; **Scarlat Negrescu**, absolvent al Școlii de Belle-Arte și al celei de gimnastică din București, profesor de desen, calligrafie și gimnastică; **Michail Pocletaru**, student al Conservatorului de muzică din București, fost profesor de muzică la Liceul român din Bitolia, ca profesor de muzică vocală”, cf. Adresa MCIP, cu nr.69950/28.IX.1899, către Ministerul de Externe, Arhivele MAE, Fond, Problema 15, volum 36, filele 103 f-v – 104 f-v.

²Rapoartele nr. 1362/1.XI.1899 și 1412/20.XI.1899, cf. *Ibidem*, filele 123 și 133-134.

³Adresa MCIP către Ministerul Afacerilor Străine însoțită de Raportul profesorului M. Dimonie, cf. Arhivele MAE, Fond, Problema 15, volum 38, filele 46 f-v – 51 f-v.

sugestii de natură să motiveze și mai mult corpul didactic și pe părinți pentru a-și înscrie copii la Școala Comercială din Salonic. El propunea ministerului: 1. Corpul didactic al Școlii Comerciale să aibă statut egal cu profesorii din România, cu salarii identice și drept la pensie; 2. Local corespunzător, în care să funcționeze și clasele primare, în care sens recomanda cumpărarea unui nou imobil; 3. Înzestrarea laboratoarelor Școlii cu aparate didactice fizico-chimice și îmbogățirea bibliotecii¹. În adresa de înaintare a MCIP către Ministerul Afacerilor Străine se preciza că „*cererile în privința neajunsurilor Școlii se vor avea în vedere în luna Aprilie*”², lună în care se definitiva bugetul pe viitorul an școlar. Aceeași sugestie de „*a pune Școala pe același picior de egalitate cu școlile din Țară* (din România, n.ns. I.I.S.)” o întâlnim și în „*Studiu asupra școlilor din Macedonia*” al profesorului Cutula V. Adam, înaintat MCIP la 14 noiembrie 1900³, de unde putem înțelege că echivalarea salariilor corpului didactic de la Salonic cu ale profesorilor din România nu se produsese la acea dată.

Faptul că Școala Comercială Superioară Română din Salonic își deschisese porțile în 1899 este confirmat și de o adresă a acesteia din 14 mai 1901 privind programarea examenelor la zisa Școală între 25 mai-4 iunie 1901, pentru cele două clase existente. Deci, primul an de funcționare a fost 1899/1900, iar cel de-al doilea 1900/1901. Obiectele de examen erau: Matematica, Fizico-chimice, Contabilitatea, Geografia, Istoria și Limbile Româna, Greaca modernă, Germana, Franceza și Turca. Între profesorii examinatori mai figura, în afara celor existenți la înființarea Școlii în 1899, Gheorghe Biciola, pentru obiectele Geografie și Istorie⁴.

La sfârșitul acestei comunicări o concluzie se impune. Efortul moral și material al guvernelor de la București întreprins între 1864 și 1900 pentru educația românilor macedoneni a fost unul impresionant. Înființarea zecilor de școli primare de băieți, de fete și mixte, urmată de crearea celor două gimnazii și a Școlii Comerciale de la Salonic s-a soldat cu apariția unei elite intelectuale în rândul aromânilor macedoneni. Expresia cea mai înaltă a acesteia era conștiința apartenenței la națiunea română. Măsura supremă a acestei conștiințe a fost prezența macedo-românilor în Armata Română în anii Războiului pentru Întregirea Țării din 1916-1919.

La începutul secolului XX continuau să funcționeze **Gimnaziul de la Ianina**, până la 1925, când este transferat la Grebena; **Școala Comercială din Salonic** și se înființează la 1901, o alta la Ianina, în 1901; **Liceul din Bitolia-Monastir**, iar din 1930, se înființa un altul la Grebena, prin transformarea Gimnaziului de aici. În 1945, Liceul român din Grebena era încă în ființă. Însă, despre evoluția acestora în secolul al XX-lea, într-o altă comunicare.

¹*Ibidem.*

²*Ibidem*, fila 46 f.

³*Ibidem*, filele 116-117.

⁴ ANIC., MCIP., Ds. 572/1901, filele 11-12.